

Vlammen en Vestalinnen

De rol van vuur in Romeinse religie

15-6-2022

Denise Joosten, s1044624

Bachelorwerkstuk

Woordaantal excl. voetnoten, citaten en literatuurlijst: 8.495

Begeleider: Janric van Rookhuijzen

Bachelorwerkstuk
Janric van Rookhuijzen
15-06-2022
Denise Joosten
1044624

Inhoudsopgave

Inleiding	2
Status Quaestionis.....	5
1. Vuur in Romeinse filosofie en religie.....	8
Vuur en de wereld	8
Vuur en seksualiteit.....	11
Vesta en haar heilige vuur.....	13
2. Vuur in onderzoek naar de Vestaalse maagden	18
Een symbool van ambiguïteit, puurheid en Rome	18
Het hoogste element: een goddelijke macht.....	21
Conclusie	24
Referenties	27
Primair bronnenmateriaal.....	27
Literatuur	27
Archiefmateriaal.....	27
Secundaire literatuur	27

Vlammen en Vestalinnen

De rol van vuur in Romeinse religie

Vuur is een kracht die tot de verbeelding spreekt. Als brenger van licht en warmte, is het één van de dingen die menselijk leven op aarde mogelijk maakt. Het is een wapen tegen de kou en tegen het duister en het is in veel gevallen onmisbaar voor de bereiding van voedsel en het productieproces van talloze goederen. Het element is een onlosmakelijk deel van de maatschappij, zowel nu als in het verleden, ondanks het feit dat het ook talloze vernielende en dodelijke kwaliteiten heeft, in hevige branden of als een oorlogswapen. Hetzelfde vuur waarmee een brood gebakken kan worden, kan een hele wijk in de as leggen. Het is dus een machtig iets, een kracht die het leven soms eindeloos veel makkelijker kan maken of juist volledig kan vernietigen.

Het is dan ook niet vreemd dat dit element ook een grote culturele waarde heeft. Vuur is een belangrijk element in allerlei verhalen, van mythologische vertellingen over Prometheus die het vuur steelt tot Ray Bradbury's *Fahrenheit 451*. Het speelt een belangrijke rol in bepaalde festiviteiten en tradities, bijvoorbeeld in de vorm van vreugdevuren om het nieuwe jaar in te leiden. Het is dus een onderdeel van een cultuur en van het dagelijks leven.

In de antieke Mediterrane wereld speelde vuur ook een grote rol binnen religieuze en culturele praktijken. Daarmee kan het als een belangrijk onderdeel van het dagelijks leven gezien worden. Het brengen van een offer, dat vaak, maar niet altijd uit voedingsmiddelen bestond, door het in het (haard)vuur te werpen, was een gebruikelijke, dagelijkse praktijk, die misschien wel een vast onderdeel vormde van iedere maaltijd.¹ Een ander religieus ritueel uit de Romeinse samenleving was het eeuwig brandend houden van Vesta's haardvuur door haar priesteressen, de Vestaalse maagden. Deze cultus, waarin het vuur een centrale functie had, zal in dit onderzoek als *case study* fungeren.

De vraag die in dit onderzoek centraal zal staan, is hoe we de rol van het vuur binnen de Romeinse religie kunnen verklaren, en in het bijzonder binnen de Vestaalse cultus. Hierbij zal eerst worden onderzocht wat de rol van het vuur binnen de Romeinse samenleving en

¹ Celia E. Schultz, 'Roman Sacrifice, Inside and Out', *Journal of Roman Studies* 106 (2016) 58-76, aldaar 65; Mark Robinson, 'Domestic Burnt Offerings and Sacrifices at Roman and Pre-Roman Pompeii, Italy', *Vegetation History and Archaeobotany* 11:1-2 (2002) 93-99, aldaar 97.

religieuze praktijken zoals binnen de Vestaalse cultus was en welke symboliek er aan het vuur verbonden werd. Vervolgens zal de vraag beantwoord worden hoe dit tot nu toe door wetenschappers is verklaard en zullen nieuwe inzichten en verklaringen worden besproken. Het onderzoek zal zich focussen op de periode van de 1e eeuw v.Chr. tot de 1e eeuw n.Chr. en zal zich beperken tot de situatie in Rome zelf.

Het bronnencorpus waar dit onderzoek zich op berust, bestaat uit een selectie van passages uit klassieke literatuur van verschillende auteurs. Een groot deel van dit bronnenmateriaal is ook in eerdere wetenschappelijke onderzoeken naar de Vestaalse cultus gebruikt. Het gaat dan met name om enkele passages uit Plutarchus' *Numa* en Dionysius van Halicarnassus' *Antiquitates Romanae*. Aangezien de focus van het wetenschappelijke debat tot nu toe echter niet bij het vuur zelf gelegen heeft, zal ik aan de hand van een *close reading* deze primaire bronnen vanuit een nieuwe invalshoek bestuderen. Dit bronnenmateriaal zal aangevuld worden met enkele meer filosofische bronnen, zoals Cicero's *De Natura Deorum* en *Naturalis Historia* van Plinius Maior, aan de hand waarvan onderzocht zal worden wat het vuur voor de Romeinen betekende en welke associates eraan verbonden waren. Met de kennis uit deze bronnen zal op de secundaire literatuur gereflecteerd worden, om zo de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden.

Het bronnenmateriaal dat is overgeleverd over de Vestaalse maagden en in het bijzonder ook de godin Vesta zelf, is erg beperkt. Het betreft een handvol passages waarin ofwel de cultus slechts kort genoemd wordt, ofwel voornamelijk wordt ingegaan op het lot van Vestaalse maagden die de regels overtraden.² Deze zullen in het vervolg van de tekst nog worden besproken. Daarnaast wordt er in deze passages veel gespeculeerd over wat zich er precies allemaal afspeelde in de tempel van Vesta in Rome en of de Vestaalse maagden zorg droegen over meer dan alleen het vuur. Dionysius van Halicarnassus bespreekt bijvoorbeeld enkele geruchten dat de Vestalinnen het *Palladium*, een standbeeld van Athena dat door Aeneas zou zijn meegenomen uit Troje, bewaakten in de tempel, op een plek waar alleen de priesteressen en enkele priesters mochten komen.³ Het tempelcomplex van de Vestaalse maagden, het *Atrium Vestae*, lijkt dus niet volledig voor iedereen toegankelijk te zijn geweest. Ook het *Aedes Vestae*, een ronde tempel in het midden van het tempelcomplex,

² Zie bijvoorbeeld Dionysius van Halicarnassus, *Antiquitates Romanae* 2.67.5.

³ *Ibidem*, 2.66.3-4.

waar het heilige vuur bewaakt werd, was waarschijnlijk niet volledig vrij toegankelijk. In haar boek *Die vestalischen Jungfrauen in der römischen Kaiserzeit* heeft Nina Mekacher beargumenteerd dat er voor het hele tempelcomplex beperkte toegang was, maar dat op bepaalde dagen, zoals tijdens de Vestalia, meer mensen, voornamelijk vrouwen, werden toegelaten in delen van de tempel die de rest van het jaar gesloten waren.⁴ Het is daarom aannemelijk dat de dagelijkse praktijk van de cultus niet volledig algemeen bekend was bij de Romeinse bevolking, ook al was het belangrijkste deel van de tempel, het heilige vuur, wel voor iedereen zichtbaar.⁵

Deze passages, stuk voor stuk geschreven door mannen, komen niet van de Vestaalse maagden zelf af. Ze zijn geschreven door mensen die geen volledige toegang hadden tot het Vestaalse tempelcomplex. Hierdoor is het onzeker in hoeverre de primaire bronnen inzicht bieden in de precieze praktijken van de cultus. Belangrijker is dat het bronnenmateriaal inzicht biedt in de betekenis die er aan deze cultus en de rol van het vuur hierin werd gehecht. Deze bronnen zijn voor en door de elite van de Romeinse samenleving geschreven, wat het lastig maakt om conclusies te trekken die opgaan voor de gehele Romeinse bevolking. Het is echter aannemelijk dat het merendeel van de bevolking van Rome deelnam aan bepaalde rituelen, zoals het offeren aan de goden, of er op zijn minst bekend mee was, bijvoorbeeld door religieuze of mythologische voorstellingen als onderdeel van de Romeinse architectuur en wandschilderkunst.⁶ De rol van vuur binnen de Romeinse religie was waarschijnlijk niet enkel een zaak van de elite: het maakte deel uit van de gehele Romeinse cultuur.

De periode die onderzocht wordt, loopt van de 1e eeuw v.Chr. tot de 1e eeuw n.Chr. Dit is een voornamelijk praktische overweging: het beperkte bronnenmateriaal is in deze periode geschreven. Hoewel in veel van deze bronnen ook beschrijvingen van een verder verleden zijn terug te vinden, zit er vaak een groot gat tussen de tijd waarover geschreven wordt en het moment waarop de gebeurtenissen worden opgeschreven. Daarom zal ik me voornamelijk beperken tot het bronnenmateriaal over de 1e eeuw v.Chr. en de 1e eeuw n.Chr. In twee eeuwen kan echter een hoop veranderen, zowel in de Vestaalse cultus als in de

⁴ Nina Mekacher, *Die vestalischen Jungfrauen in der römischen Kaiserzeit* (Stuttgart 2006) 100.

⁵ *Ibidem*, 2.66.6.

⁶ Hoewel het offeren van voedingsmiddelen voor sommige mensen niet financieel mogelijk zal zijn geweest, zijn er veel voorwerpen en kleien miniatuurdieren gevonden, die waarschijnlijk als “vervangend” offer hebben gediend. Dit maakt het aannemelijk dat ook de lagere standen van de Romeinse bevolking actief deelnamen aan dergelijke religieuze rituelen. Zie Schultz, ‘Roman Sacrifice’, 65-66.

Bachelorwerkstuk
Janric van Rookhuijzen
15-06-2022
Denise Joosten
1044624

samenleving als geheel. Daarom zal er in dit onderzoek rekening gehouden worden met mogelijke diachrone veranderingen binnen de cultus en in Rome.

Van de verschillende werken waar in dit onderzoek gebruik gemaakt van zal worden, is het overgrote merendeel in het Latijn geschreven, naast enkele bronnen in het Oud-Grieks. Omdat dit talen zijn die ik niet volledig beheers, zal daarnaast gebruik gemaakt worden van Engels- en Nederlandstalige vertalingen. Deze zullen kritisch worden benaderd, door verschillende vertalingen met elkaar en met de oorspronkelijke Latijnse of Griekse tekst te vergelijken. In enkele gevallen zal ik gebruik maken van een eigen vertaling die gebaseerd is op een oudere vertaling. Wanneer dit het geval is, zal dat in een voetnoot zijn aangegeven.

Status Quaestionis

Het beperkte bronnenmateriaal dat over de rol van van vuur in antieke Romeinse religieuze praktijken is overgeleverd, gaat voor een groot deel over de Vestaalse maagden. Het is dan ook niet verwonderlijk dat in de wetenschappelijke literatuur die zich tot nu toe met dit bronnenmateriaal heeft beziggehouden de Vestaalse maagden centraal staan. De link tussen de Vestaalse maagden en vuur is op het eerste gezicht duidelijk: de religieuze praktijk van de Vestaalse maagden waar zij wellicht het meest bekend om staan, is het bewaken en brandend houden van Vesta's eeuwige vlam. Vesta werd als de godin van de haard aanbeden. Het lijkt dan ook vanzelfsprekend dat het (haard)vuur een centrale plaats heeft binnen de Vestaalse cultus.

In het wetenschappelijke onderzoek dat tot nu toe naar de Vestaalse maagden is gedaan, heeft dit vuur een aanzienlijk minder centrale plaats. In de jaren '50 en '60 en vroege jaren '70 van de vorige eeuw waren de belangrijkste onderzoeksvragen die aan het bronnenmateriaal gesteld werden wie deze Vestaalse maagden waren en hoe hun cultus was ontstaan. Een voorbeeld hiervan is het artikel van Carl Koch in *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* uit 1958. Dit artikel bespreekt de oorsprong van de Vestaalse maagden vanuit het vroeg-Romeinse koningshuis, door de vraag op te werpen of de cultus van de Vestaalse maagden is ontstaan vanuit de ritualisering van de religieuze rol van de echtgenotes van de Romeinse koningen of die van zijn dochters.⁷ Hoewel de meest

⁷ Mary Beard, 'The Sexual Status of Vestal Virgins', *The Journal of Roman Studies* 70 (1980) 12-27, aldaar 18.

voorkomende conclusie is dat de Vestaalse maagden hun oorsprong vinden in de taken van de koningsdochters, is deze discussie lange tijd erg centraal geweest binnen het debat rondom deze cultus.

Hoewel Koch in zijn artikel benoemt dat de oorsprong van de Vestaalse maagden geen voldoende verklaring is voor hun seksuele status als maagd, wordt deze seksuele status pas in de jaren '80 het focuspunt binnen het wetenschappelijke discours. Als een gevolg van feminisme in de jaren '60, werden vrouwen- en gendergeschiedenis steeds belangrijker op steeds meer vlakken van het historisch wetenschappelijk veld. Door invloedrijke publicaties over seksualiteit van met name Michel Foucault in de jaren '70 werden ook seksualiteit en seksuele status steeds relevantere onderwerpen binnen geesteswetenschappelijk onderzoek.⁸ Deze ontwikkelingen binnen de geesteswetenschappen als geheel, maar ook binnen geschiedenis in het bijzonder, leidden tot nieuwe onderzoeksvragen en nieuwe wetenschappelijke inzichten. Het historisch onderzoek naar de Vestaalse maagden kreeg hierdoor een nieuwe insteek, waarbij niet langer de oorsprong van de cultus centraal stond, maar de seksuele status van de Vestalinnen.

Het artikel 'The Sexual Status of Vestal Virgins' van Mary Beard uit 1980 lijkt hierin het belangrijkste keerpunt te zijn. Dit werk, evenals een hoofdstuk van Beard uit 1995 dat met kritische aanvullingen op het eerdere artikel komt, hebben nog altijd veel invloed op het debat over gender en seksualiteit binnen de Vestaalse cultus. In de werken van Beard en het onderzoek dat hierdoor is beïnvloed, zijn de belangrijkste vragen wat de seksuele status van de Vestalinnen is (als moeder, maagd of allebei, in navolging van hun oorsprong als vrouwen of dochters van koningen), waarom ze deze status hebben en welke gevolgen deze status heeft voor hun functie en positie in de samenleving. Hieruit trekt ze de conclusie dat de seksuele status van de Vestaalse maagden ambigu is: de Vestalinnen kunnen niet in één categorie geplaatst worden, maar moeten gezien worden als zowel steriel als vruchtbaar tegelijkertijd.⁹ In het hoofdstuk 'Re-reading (Vestal) Virginité' uit de bundel *Women in*

⁸ Shane Phelan, 'Foucault and Feminism', *American Journal of Political Science* 34:2 (1990) 421-440, aldaar 421.

⁹ Zie naast Beard bijvoorbeeld: Ariadne Staples, *From Good Goddess to Vestal Virgins. Sex and Category in Roman Religion* (Londen; New York 1998); Holt N. Parker, 'Why Were the Vestals Virgins? Or the Chastity of Women and the Safety of the Roman State', *The American Journal of Philology* 125:4 (2004) 563-601; Sarolta A. Takács, *Vestal Virgins, Sibyls, and Matrons: Women in Roman Religion* (Austin 2008); Alexander Bätz, *Sacrae virginés. Studien zum religiösen und gesellschaftlichen Status der Vestalinnen* (Paderborn 2012).

Bachelorwerkstuk
Janric van Rookhuijzen
15-06-2022
Denise Joosten
1044624

Antiquity. New assessments nuanceert en bekritiseert Beard haar eerdere artikel en veel van de werken die erdoor geïnspireerd zijn, door te stellen dat het duiden van de seksuele status van de Vestaalse maagden niet het belangrijkste vraagstuk zou moeten zijn. In plaats daarvan roept ze op om de (ambigue) seksuele status van de Vestaalse maagden niet als een op zichzelf staand fenomeen te onderzoeken, maar juist om deze ideeën als een casus te zien die kan leiden tot nieuwe inzichten over gender binnen Romeinse religie en Romeinse identiteit.¹⁰

Met name wanneer verklaringen gegeven worden voor de seksuele status van de Vestaalse maagden speelt vuur een rol in de argumentatie. Het belangrijkste standpunt van Beards artikel uit 1980, dat tevens het standpunt is wat tot op heden de consensus vormt wanneer onderzoeken de seksuele status van de Vestalinnen bespreken, is dat de seksuele status van de Vestalinnen ambigu is.¹¹ De Vestalinnen hebben een rol als zowel moeder als maagd, omdat hun godin en het vuur dat zij vertegenwoordigt ook ambigu zijn. Het vuur wordt omschreven als iets dat zowel puurheid en steriliteit als procreatieve eigenschappen symboliseert.¹² Dergelijke conclusies berusten met name op antropologische inzichten omtrent religie en de status van vrouwen, zoals het werk van Lévi-Strauss uit 1955, dat de rol van ambiguïteit in mythologie bespreekt en erop wijst dat twee ogenschijnlijk paradoxale concepten (bijvoorbeeld leven en dood) vaak door middel van een derde concept verenigd kunnen worden (bijvoorbeeld jacht).¹³

De rol van vuur binnen Romeinse religieuze praktijken, met name in de Vestaalse cultus, is dus een onderwerp dat tot nu toe met enige regelmaat ter sprake komt in de wetenschappelijke literatuur over de sociale positie en seksuele status van de Vestaalse maagden. Hoewel het een centraal punt is binnen de cultus, heeft het geen centrale plaats binnen het onderzoek hiernaar: de symboliek van vuur wordt meestal aangedragen als een

¹⁰ Mary Beard, 'Re-reading (Vestal) Virginité' in: Richard Hawley en Barbara Levick eds., *Women in Antiquity. New assessments* (Londen; New York 1995) 166-177, aldaar 169-170, 174.

¹¹ Beard, 'The Sexual Status', 18. In Beard, 'Re-reading (Vestal) Virginité', 168 bespreekt ze zelf de impact die dit standpunt tot dat moment had en hoe het door veel wetenschappers als een feit is benaderd, in plaats van kritisch te reflecteren op haar methodologie en theoretische modellen. Hierbij bespreekt ze ook de invloedrijke kritiek van Ariadne Staples, die stelt dat de seksuele status niet per se ambigu was, maar iets dat als representatie van de eenheid van Rome buiten categorieën van gender valt.

¹² Beard, 'The Sexual Status', 24.

¹³ *Ibidem*, 23.

argument in het grotere, actieve debat over de seksuele status van de Vestalinnen. Een concreet onderzoek naar de rol van het vuur zelf ontbreekt dus.

In dit onderzoek wil ik met een nieuwe focus op het eerder onderzochte bronnenmateriaal een bijdrage leveren aan het debat over de rol van vuur binnen de Romeinse religie. De rol van het vuur zelf zal binnen dit onderzoek centraal staan. In het eerste hoofdstuk zal de rol van het vuur binnen de bredere Romeinse samenleving worden bestudeerd. Hierbij zal voornamelijk gekeken worden naar filosofische ideeën over vuur en naar de eigenschappen die aan dit element werden toegekend. Vervolgens zal aan de hand hiervan worden gekeken naar de rol van vuur binnen de Romeinse religie in het bijzonder. Hierbij zal veel aandacht zijn voor de casus van de Vestaalse cultus. In het tweede hoofdstuk zal dieper op deze casus worden ingegaan, door te onderzoeken op welke manieren de rol van het vuur in deze cultus in eerdere onderzoeken verklaard is en hoe deze ideeën, met behulp van de inzichten uit het eerste hoofdstuk, mogelijk genuanceerd kunnen worden.

1. Vuur in Romeinse filosofie en religie

In dit hoofdstuk zal worden besproken wat de rol van vuur was binnen de Romeinse samenleving en binnen de Romeinse religie in het bijzonder. Daarbij zullen in de eerste plaats filosofische ideeën over vuur worden besproken. Met name de ideeën in Cicero's *De Natura Deorum* en Plinius Maiors *Naturalis Historia* zullen hierin centraal staan, aangevuld met enkele mythen. Vervolgens zal worden besproken hoe deze ideeën zich verhouden tot de casus van de Vestaalse maagden, waarbij aandacht zal zijn voor de connectie tussen de verschillende symbolische betekenissen van vuur, als zowel een vruchtbaar als steriel element, en de seksuele status van de Vestalinnen.

Vuur en de wereld

In het denken over de opbouw van de wereld en de natuur spelen de verschillende elementen (vuur, hemel/lucht, wereld/aarde en zee/water) een belangrijke rol. Deze elementen worden als de bouwstenen van de wereld gezien, als hetgeen waar al het andere van gemaakt is.¹⁴ Hoewel alle elementen daarom als belangrijk gezien worden, wordt er ook een hiërarchie in

¹⁴ Dit wereldbeeld van vier verschillende elementen wordt zowel uiteengezet in Cicero, *De Natura Deorum* 1.22 als in Plinius Maior, *Naturalis Historia* 2.4.

aangebracht. In deze hiërarchie wordt het vuur bovenaan geplaatst, als “hoogste, hemelse substantie”.¹⁵ In *De Natura Deorum* wijdt Cicero uit over het belang van het vuur, door te benoemen dat het in alles terug te vinden is, zowel in de andere elementen als in levende wezens: “alle delen van de wereld (...) steunen en leunen op hitte”.¹⁶ Hieruit trekt hij vervolgens de conclusie dat, omdat het vuur met alles verweven is, dit een noodzakelijke factor is voor het voortbestaan van de wereld en het leven.¹⁷ Vuur vormt daarmee dus de kern van dit filosofische wereldbeeld. Dit filosofische wereldbeeld is niet volledig gelijk te stellen aan het algemene wereldbeeld van de Romeinse bevolking, maar het is aannemelijk dat deze wel significante overeenkomsten bevatten. Een filosofie ontstaat niet zomaar: het wordt beïnvloed door voorgangers, maar ook door de samenleving. Dit maakt het aannemelijk dat deze filosofen veel ideeën hadden die ook deel uitmaakten van het wereldbeeld van de rest van de Romeinse bevolking. Hetzelfde geldt voor de Romeinse religie, aangezien dit een centraal onderdeel van het Romeinse dagelijks leven was. Hierdoor is het waarschijnlijk dat ook religieuze rituelen door filosofische denkbeelden zijn beïnvloed. Doordat hier echter weinig met zekerheid over te zeggen is, dienen de hieruit voortvloeiende conclusies met een zeer kritische houding benaderd te worden.

Niet alleen wordt het vuur als een alomtegenwoordig onderdeel van de wereld gezien, het wordt ook gezien als een levensbrengende factor. Het vuur wordt door Cicero “de basis van het hele voortplantingsproces” genoemd en wordt daarmee gezien als een voorwaarde voor het overleven van planten en dieren.¹⁸ Het wordt beschreven als een heilzame kracht die al het andere ondersteunt en een kans geeft om te groeien en waaraan tevens genezende eigenschappen worden toegekend, evenals de eigenschap dat het ziektes op afstand kan houden.¹⁹ Een passage van *Naturalis Historia* waarin Plinius Maior beschrijft op wat voor manieren vuur bijdraagt aan de maatschappij, bijvoorbeeld in het werken met metalen,

¹⁵ “caelestem enim altissimam aetheriamque naturam id est igneam, quae per sese omnia gigneret”, Cicero, *De Natura Deorum* 2.64 (vert. Vincent Hunink, 1993). Zie ook Plinius Maior, *Naturalis Historia* 2.4.

¹⁶ “Omnes igitur partes mundi (...) calore fultae sustinentur”, Cicero, *De Natura Deorum* 2.25.

¹⁷ *Ibidem*, 2.28.

¹⁸ “ut in eo insit procreandi vis et causa gignendi”, Cicero, *De Natura Deorum* 2.28 (vert. Vincent Hunink, 1993).

¹⁹ Cicero, *De Natura Deorum* 2.41; Plinius Maior, *Naturalis Historia* 36.69.

eindigt dan ook met de conclusie dat vuur misschien wel meer kan creëren dan het kan vernietigen.²⁰

Hoewel in zowel de *Naturalis Historia* als *De Natura Deorum* de focus lijkt te liggen op deze positieve, heilzame eigenschappen van vuur, bevatten beide werken ook enkele passages waarin de verwoestende kracht van vuur wordt benadrukt. In een passage over de zon beschrijft Cicero twee soorten vuur: enerzijds als een levensbrengende kracht die in levende wezens zit (en aangezien zonlicht leven brengt en alles laat groeien en bloeien, behoort de zon tot deze categorie van vuur) en anderzijds als een brenger van verwoesting. Hieronder wordt het vuur gerekend dat in het dagelijks leven wordt gebruikt.²¹ Cicero beschrijft dit alledaagse vuur als een kracht die alles kan verteren en vernietigen: erg machtig, maar met erg veel destructieve potentie.²² Vuur wordt dus niet enkel gezien als levensbrengend; het is tevens een element dat ontwrichting en ontbinding brengt. Hoewel benadrukt wordt dat ook deze vernielende kracht positieve gevolgen kan hebben, bijvoorbeeld in het omsmelten van koper of ijzer, wordt er een bepaalde dualiteit toegeschreven aan het vuur: zowel vernietigend als levensbrengend, positief als negatief.²³ Deze twee kanten van het vuur worden zowel bij Plinius als bij Cicero in één adem genoemd.

Binnen de Romeinse filosofie van de 1e eeuw voor Christus en die van de 1e eeuw na Christus werd vuur dus als een belangrijk en machtig element gezien: iets dat vernietigend kan zijn, maar meer nog als een brenger van leven wordt gezien en als de kracht die de wereld in stand houdt. Hoe sterk deze ideeën in de samenleving aanwezig waren, met name ook onder de lagere bevolkingsklassen, is door de aard van het bronnenmateriaal lastig te bepalen. Het is echter aannemelijk dat deze ideeën wel degelijk enige weerklank vonden in de Romeinse samenleving. Veel van de denkbeelden van deze filosofen waren immers niet volledig nieuw - een wereldbeeld bestaande uit de elementen vuur, lucht, aarde en water is bijvoorbeeld ook al bij Plato terug te vinden, wiens werk dat van Cicero aanzienlijk beïnvloed heeft.²⁴ Vergelijkbare ideeën bestonden dus al eeuwen, wat het aannemelijker maakt dat er in die tijd meer mensen bekend mee zijn geraakt. Daarnaast lijken de eerder

²⁰ Plinius Maior, *Naturalis Historia* 36.68.

²¹ Cicero, *De Natura Deorum* 2.41.

²² Ibidem.

²³ Cicero, *De Natura Deorum*, 2.41; Plinius Maior, *Naturalis Historia* 36.68.

²⁴ Robert T. Radford, *Cicero: A Study in the Origins of Republican Philosophy* (Amsterdam; New York 2002) 11-12.

genoemde ideeën over vuur ook terug te komen in de Romeinse mythologie, met name in mythen waarin seksualiteit, of juist het ontbreken daarvan, centraal staat.

Vuur en seksualiteit

Zoals in de vorige paragraaf benoemd is, werden er binnen de Romeinse filosofie van de 1e eeuw voor Christus en de 1e eeuw na Christus levensbrengende eigenschappen aan vuur toegedicht. Het vuur wordt onder meer gezien als een kracht die aanwezig is in alles wat leeft en die de basis vormt van het voortplantingsproces.²⁵ Hieruit blijkt dat er een link bestaat tussen vuur en seksualiteit. Dit blijkt ook uit enkele mythologische verhalen, zoals de mythe over de geboorte van Servius Tullius, wiens moeder zwanger wordt nadat er een mannelijk geslachtsorgaan tussen de as van de haard verschijnt. Deze mythe is door verschillende Romeinse auteurs verteld, soms erg kort en bondig, soms aanzienlijk meer uitgebreid, waarbij de details uiteenlopen. Vuur speelt echter in alle versies een centrale rol in het verhaal: het mannelijk geslachtsorgaan, als teken van een god, hoewel er geen consensus lijkt te zijn over welke god, verschijnt in de haard, waarna Servius' maagdelijke moeder zwanger wordt en als Servius eenmaal geboren is, heeft hij een krans van vlammen om zijn hoofd in zijn slaap.²⁶ Het vuur lijkt in dit verhaal dus inderdaad associaties te hebben met vruchtbaarheid en een bringer van leven te zijn: een leven van hoge status in dit geval, aangezien Servius Tullius volgens deze verhalen uiteindelijk de zesde Romeinse koning werd, nadat de vuurkrans om zijn hoofd als een goddelijk teken werd geïnterpreteerd.²⁷

Het vuur lijkt in deze mythe vooral een symbool van mannelijke seksualiteit, in een contrast met de maagdelijkheid van Servius' moeder. Dit idee is terug te vinden in een passage uit Varro's *De Lingua Latina* waarin de voorwaarden voor voortplanting besproken worden. In deze passage stelt Varro dat in de zomerhitte en -droogte niets nieuws kan groeien en in het koude en regenachtige weer in de winter net zomin. Alleen als kou en warmte, water en droogte samenkomen, in de lente, kunnen nieuwe dingen groeien en kan dus nieuw leven ontstaan.²⁸ Hieruit trekt Varro vervolgens de conclusie dat iets enkel vruchtbaar kan zijn bij de samenkomst van water en vuur, waarbij vuur als "mannelijk"

²⁵ Cicero, *De Natura Deorum* 2.28.

²⁶ Plutarchus, *De Romanorum Fortuna* 10. Zie ook Plinius Maior, *Naturalis Historia* 36.70.

²⁷ Plutarchus, *De Romanorum Fortuna* 10.

²⁸ Varro, *De Lingua Latina* 5.61.

gezien wordt en water als “vrouwelijk”.²⁹ Hierbij worden deze elementen dus met vruchtbaarheid geassocieerd.

Naast deze associatie met vruchtbaarheid en voortplanting, lijkt het vuur echter ook juist geassocieerd te worden met puurheid. Zowel in Plutarchus’ *Numa* als in de *Antiquitates Romanae* van Dionysius van Halicarnassus wordt vuur beschreven als een onbezoedeld element, “het puurste van de goddelijke dingen”, wat bijdraagt aan de verheven status van vuur.³⁰ Anderzijds wordt vuur vruchteloos genoemd, als iets dat doet verdorren.³¹ In beide gevallen wordt vuur geassocieerd met maagdelijkheid, kuisheid en vrouwelijkheid en deze associaties worden gebruikt om te verklaren waarom niet mannen, maar maagdelijke en/of oudere vrouwen zorg zouden moeten dragen voor het vuur wanneer het in religieuze en culturele rituelen gebruikt wordt.³²

Deze ideeën over vuur, als zowel een symbool van vruchtbaarheid als een symbool van kuisheid en puurheid, lijken onverenigbaar en tegenstrijdig, maar zijn dat niet per definitie. Maagdelijke of celibataire priesteressen maakten regelmatig deel uit van vruchtbaarheidscultussen in de antieke wereld.³³ Zo speelden maagden bijvoorbeeld een belangrijke rol bij de Griekse verering van Persephone, een godin die met de onderwereld, de aarde en met lente geassocieerd werd.³⁴ Deze priesteressen werden dus niet als steriel gezien, maar als potentieel vruchtbaar, wat hun “puurheid” enkel versterkte. Ook zijn er mythen waaruit blijkt dat kuisheid en vruchtbaarheid elkaar niet per definitie tegenspreken. In enkele verhalen over de geboortes van goden ontbreekt een vorm van geslachtsgemeenschap. Deze goden ontstaan in hun oorsprongsmythen zonder menselijke voortplanting, waarbij er dus zowel sprake is van vruchtbaarheid als van puurheid. Een voorbeeld hiervan is de geboorte van Venus uit het schuim van de zee.³⁵ Ondanks dat deze godin aan liefde en seksualiteit gelinkt wordt, ontbreken deze eigenschappen in haar oorsprongsmythe en ontstaat ze op een “pure” manier. In *De Natura Deorum* verklaart Cicero het hoge aantal van dergelijke verhalen door zowel op de verheven status die aan vuur, als synoniem voor goddelijkheid,

²⁹ Ibidem.

³⁰ “τῶ δ’ ἀγνοιάτῳ τῶν θεῶν”, Dionysius van Halicarnassus, *Antiquitates Romanae* 2.66.2 (vertaling gebaseerd op Engelstalige vertaling van Ernest Cary, 1937); Plutarchus, *Numa* 9.5.

³¹ Dionysius van Halicarnassus, *Antiquitates Romanae* 2.66.3.

³² Ibidem.

³³ Beard, ‘The Sexual Status’, 15.

³⁴ H. J. Rose, ‘The Bride of Hades’, *Classical Philology* 20:3 (1925) 238-242, aldaar 240.

³⁵ Cicero, *De Natura Deorum* 3.59.

Bachelorwerkstuk
Janric van Rookhuijzen
15-06-2022
Denise Joosten
1044624

werd toegekend te wijzen, als door het belang van de puurheid van dit vuur te benadrukken: “Men wilde de hoogste, hemelse substantie van aether oftewel vuur, waaruit alles voortkomt, vrijhouden van het lichaamsdeel dat de verbinding met een ander behoeft voor de voortplanting.”³⁶ Het vuur werd daarmee zowel gezien als iets puurs als iets dat nieuw leven kan creëren. De verschillende, tegenstrijdig lijkende eigenschappen die aan het vuur worden toegekend, geven het vuur zo een mate van dualiteit.

Vesta en haar heilige vuur

De verschillende eigenschappen die aan vuur worden toegekend (met name verhevenheid, puurheid en vruchtbaarheid) komen samen in de cultus van de Vestaalse maagden. Het brandend houden van het heilige vuur in de tempel van Vesta werd door zowel contemporaine auteurs als door hedendaagse wetenschappers als de belangrijkste taak van de Vestaalse maagden gezien; het was de hoeksteen van de Vestaalse cultus.³⁷ Het was de verantwoordelijkheid van de Vestaalse maagden om te zorgen dat het vuur nooit uit zou gaan, aangezien het vuur haast als synoniem werd gezien voor de levenskracht van Rome.³⁸ Het doven van dit vuur is daarom door Dionysius van Halicarnassus beschreven als “hetgene dat Romeinen boven alles vrezen, en wat ze zien, wat voor oorzaak het ook heeft, als een voorteken dat de vernietiging van de stad voorspelt”.³⁹ Er stonden dan ook zware straffen op het laten doven van dit vuur: de Vestaalse maagd die op het moment dat het heilige vuur doofde verantwoordelijk was voor het brandend houden hiervan, werd gezien als iemand die de stad in gevaar had gebracht. Ze kon gestraft worden met zweepslagen of door levend begraven te worden.⁴⁰

Het is aannemelijk dat het doven van het vuur gezien werd als een teken van het verlies van de maagdelijkheid van de Vestalin.⁴¹ Dionysius van Halicarnassus benoemt dat het doven van het vuur als een teken gezien werd dat een Vestalin haar taken niet met

³⁶ “caelestem enim altissimam aetheriamque naturam id est igneam, quae per sese omnia gigneret, vacare voluerunt ea parte corporis quae coniunctione alterius egeret ad procreandum”, Cicero, *De Natura Deorum* 2.64 (vert. Vincent Hunink, 1993).

³⁷ Bätz, *Sacrae virgines*, 34; Takács, *Vestal Virgins, Sibyls, and Matrons*, 85.

³⁸ Bätz, *Sacrae virgines*, 36.

³⁹ “ἦν ὑπὲρ ἅπαντα τὰ δεινὰ Ῥωμαῖοι δεδοίκασιν ἀφανισμοῦ τῆς πόλεως σημεῖον ὑπολαμβάνοντες”, Dionysius van Halicarnassus, *Antiquitates Romanae* 2.67.5 (vertaling gebaseerd op Engelstalige vertaling van Earnest Cary, 1937).

⁴⁰ Takács, *Vestal Virgins*, 84; Parker, ‘Why Were the Vestals Virgins?’, 578.

⁴¹ Takács, *Vestal Virgins*, 84; Valerie M. Warrior, *Roman Religion* (Cambridge 2006) 32.

“puurheid” vervult.⁴² Hierbij beschrijft hij hoe het doven van het heilige vuur tegen de Vestaalse maagd Aemilia gebruikt werd als bewijs voor de misdaad van *incestum*: een specifiek soort onkuisheid dat religieuze gevolgen had, doordat het de *pax deorum* bedreigde en daarmee de gehele stad in gevaar bracht.⁴³ Met het levend begraven van de Vestaalse maagd en het opnieuw aansteken van het heilige vuur werd de vrede met de goden hersteld.⁴⁴ Het bewaken van de puurheid en maagdelijkheid van de Vestalinnen was dus essentieel binnen de cultus en Vesta’s vuur was een symbool van deze puurheid.

Het bewaken van het vuur was echter niet de enige taak van de Vestalinnen. Ze waren tevens verantwoordelijk voor het maken van de *mola salsa*, een substantie gemaakt van meel en zout, dat gebruikt werd als een zuiverend middel tijdens offerceremonies.⁴⁵ Robin Wildfang wijst hierbij op de zuiverende functie van het heilige vuur in de Vestaalse tempel: dit vuur werd gebruikt tijdens het bereiden van het meel voor de *mola salsa*, maar ook tijdens enkele andere zuiveringsrituelen. Een voorbeeld hiervan zijn de rituelen van de *Fordicidia*, waarbij ongeboren kalveren werden geofferd in het Vestaalse vuur.⁴⁶ Volgens Wildfang is het waarschijnlijk dat dit vuur alleen voor zuiverende doeleinden gebruikt werd: de bronnen waarin het Vestaalse vuur vermeld wordt, beschrijven enkel rituelen met een zuiverend aspect.⁴⁷ Hoewel afwezigheid van bewijs voor andersoortige rituelen met betrekking tot dit vuur niet per definitie bewijs van afwezigheid van dergelijke rituelen is, is Wildfangs bewering aannemelijk. Uit de in de voorgaande paragrafen besproken bronnen blijkt inderdaad een sterke associatie van vuur met puurheid. Dit geldt voor het Vestaalse vuur in het bijzonder. In een passage in *Numa* beschrijft Plutarchus dat indien het heilige vuur doofde, het opnieuw aangestoken moest worden met behulp van zonlicht, in plaats van met ander vuur.⁴⁸ Zonlicht zou voor het meest pure vuur zorgen, wat verklaart dat er speciale zuiverende eigenschappen werden toegedicht aan het Vestaalse vuur.

⁴² Dionysius van Halicarnassus, *Antiquitates Romanae* 2.67.5.

⁴³ Dionysius van Halicarnassus, *Antiquitates Romanae* 2.68.3-5. Zie Parker, ‘Why Were the Vestals Virgins?’, 581, 583.

⁴⁴ Parker, ‘Why Were the Vestals Virgins?’, 580.

⁴⁵ Robin L. Wildfang, *Rome’s Vestal Virgins: a Study of Rome’s Vestal Priestesses in the Late Republic and Early Empire* (Londen; New York 2006) 10. Voor een uitgebreidere beschrijving van deze en andere taken van de Vestaalse maagden, zie Mekacher, *Die vestalischen Jungfrauen*, 53-79.

⁴⁶ Wildfang, *Rome’s Vestal Virgins*, 10.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Plutarchus, *Numa* 9.6.

Hoewel het heilige vuur een belangrijke rol lijkt te spelen in de meeste rituelen van de Vestaalse cultus, is het onduidelijk of dit de enige taken waren waar de Vestaalse maagden zich mee bezighielden. Binnen het primaire bronnenmateriaal wordt met enige regelmaat bediscussieerd of de priesteressen naast het vuur nog andere heilige dingen bewaakten, die in tegenstelling tot het vuur niet voor iedereen zichtbaar waren.⁴⁹ Dit laat zien dat de tempel waarschijnlijk slechts gedeeltelijk toegankelijk was voor de Romeinse bevolking, inclusief de verschillende auteurs van het bronnenmateriaal. Dit maakt het lastig om definitieve conclusies te trekken over de rol die het vuur precies speelde binnen de Vestaalse cultus. Het is immers onduidelijk of er zich binnen de muren van de tempel nog andere rituelen hebben afgespeeld, waarover in het primaire bronnenmateriaal gespeculeerd wordt, laat staan wat voor rol vuur zou hebben gehad in deze niet-geattesteerde rituelen. De teksten van Dionysius van Halicarnassus en Plutarchus lijken te impliceren dat deze mogelijke offers los staan van het heilige vuur, aangezien zij nadrukkelijk spreken over andere heilige dingen dan dit vuur, wat erop lijkt te duiden dat deze heilige dingen niet met het vuur zelf te maken hadden: “Maar er zijn sommigen die zeggen dat er naast het vuur ook heilige dingen in de tempel van de godin zijn die niet aan het publiek geopenbaard mogen worden”.⁵⁰ De potentiële aanwezigheid van rituelen die geen sterke verbintenis hebben met het heilige vuur, doet echter niet af aan het belang van dit element binnen deze cultus. Het bewaken van het Vestaalse vuur werd gezien als hetgene dat het voortbestaan van Rome garandeerde. De straf die stond op het laten doven van het vuur, zeker in combinatie met verdenking van *incestum*, was aanzienlijk zwaarder dan de straffen die de Vestaalse maagden voor andere overtredingen konden krijgen.⁵¹ Dit laat zien dat er erg veel waarde werd gehecht aan het beschermen van het Vestaalse vuur en dat het waarschijnlijk de centrale, meest belangrijke taak van de Vestaalse maagden is geweest.

Over de rol van Vesta binnen deze cultus is door hedendaagse onderzoekers veel gespeculeerd.⁵² Deze discussie stamt voornamelijk uit het feit dat er erg weinig bronnenmateriaal beschikbaar is over deze godin en dat het bronnenmateriaal dat er is elkaar

⁴⁹ Plutarchus, *Numa* 9.8; Dionysius van Halicarnassus, *Antiquitates Romanae* 2.66.2-3,6.

⁵⁰ “εἰσὶ δὲ τινες οἱ φασιν ἔξω τοῦ πυρὸς ἀπόρητα τοῖς πολλοῖς ἱερὰ κείσθαι τινα ἐν τῷ τεμένει τῆς θεᾶς”, Dionysius van Halicarnassus, *Antiquitates Romanae* 2.66.3 (vertaling gebaseerd op Engelstalige vertaling van Earnest Cary, 1937).

⁵¹ Warrior, *Roman Religion*, 46.

⁵² Zie bijvoorbeeld Wildfang, *Rome's Vestal Virgins*, 6-7 en Takács, *Vestal Virgins*, 85.

gedeeltelijk lijkt tegen te spreken. Zo geven de bronnen niet duidelijk aan of er in de tempel van Vesta afbeeldingen of standbeelden van deze godin aanwezig waren.⁵³ In haar boek *Vestal Virgins, Sibyls, and Matrons: Women in Roman Religion* betoogt Sarolta Takács aan de hand van numismatisch bronnenmateriaal dat het aannemelijk is dat er, in ieder geval tot 64 n.Chr., geen afbeeldingen of standbeelden van Vesta te vinden waren in haar tempel.⁵⁴ Dit sluit aan op een passage uit Ovidius' *Fasti*:

“Lang heb ik dwaas gedacht dat er beelden van Vesta waren: achteraf vernam ik dat er geen zijn onder haar gebogen koepel. Een onsterfelijk vuur is verborgen in die tempel; maar er is geen beeltenis van Vesta, noch van het vuur.”⁵⁵

Uit deze passage blijkt dat er noch afbeeldingen van de godin te vinden waren in de Vestaalse tempel, noch afbeeldingen van het vuur. In de tempel is enkel het echte heilige vuur aanwezig. Dit betekent niet dat er helemaal geen beeltenissen van Vesta bestonden voor 64 n.Chr. Zo is er bijvoorbeeld een altaar met een reliëf uit het begin van de eerste eeuw teruggevonden, waarop Vesta waarschijnlijk op één zijde is afgebeeld.⁵⁶ In zijn hoofdstuk over Vesta in *Roman and European Mythologies* stelt Robert Schilling dat er waarschijnlijk wel een standbeeld ter ere van de godin voor de tempel aanwezig was, maar niets in de tempel zelf.⁵⁷ Het is aannemelijk dat de tegenstrijdigheden die in de bronnen aanwezig lijken te zijn hieruit zijn voortgekomen.

Zelfs als er voor 64 n.Chr. wel beeltenissen van de godin bestonden, blijft het opmerkelijk dat deze niet in haar tempel terug te vinden waren. Takács argumenteert dat de godin aanvankelijk niet op een antropomorfe wijze werd afgebeeld. Als Vesta sterk gelinkt wordt aan het (haard)vuur en het bewaken en brandend houden van het heilige vuur de hoeksteen van de Vestaalse cultus was, is het mogelijk dat het heilige vuur zelf een beeltenis van Vesta was. Deze argumentatie wordt ondersteund door een passage uit de *Antiquitates Romanae* van Dionysius van Halicarnassus, die Vesta als volgt beschrijft: “die godin, die de

⁵³ Takács, *Vestal Virgins*, 85.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ “esse diu stultus Vestae simulacra putavi, mox didici curvo nulla subesse tholo: ignis inextinctus templo celatur in illo, effigiem nullam Vesta nec ignis habet.”, Ovidius, *Fasti* 6.295-298 (vertaling gebaseerd op Engelstalige vertaling van James G. Frazer, 1931).

⁵⁶ Museo Archeologico Nazionale Napoli, Digital LIMC (Object ID: 418), inv.nr. 147827, marmeren reliëf op Romeins altaar.

⁵⁷ Robert Schilling, ‘Vesta’ in: Yves Bonnefoy ed., *Roman and European Mythologies* (Chicago 1992) 148.

aarde is en de centrale plaats in het universum inneemt, ontsteekt het hemelse vuur van zichzelf.”⁵⁸ Vesta wordt in deze passage gezien als het middelpunt van het universum, als de haard, en wordt daarom sterk met vuur geassocieerd: het hoogste, meest verheven element. Het idee dat deze godin een belichaming is van het (haard)vuur, komt ook naar voren in een passage uit Ovidius’ *Fasti*: “Conceive of Vesta as naught but the living flame”.⁵⁹ Het verheven, vergoddelijkte karakter dat aan het Vestaalse vuur wordt toegekend, kan verklaren waarom dit vuur sterk geassocieerd werd met het welzijn van de stad. Als Vesta immers het vuur zelf is, dan is de implicatie dat als het heilige vuur brandt, de godin in het hart van de stad aanwezig is en op die manier Rome bescherming kan bieden. Met het bewaken van het vuur wordt dan niet alleen de *pax deorum* beschermd, maar wordt ook gezorgd dat er een fysieke manifestatie van een god aanwezig is die de stad beschermt.

Binnen de Romeinse samenleving had vuur verschillende betekenissen. Binnen de filosofie werd het gezien als het hoogste element, waaraan zowel levensbrengende, helende en procreatieve krachten werden toegekend als juist een associatie met verwoesting en met steriliteit. Daarnaast lijkt het vuur sterk geassocieerd te worden met puurheid en worden er zuiverende eigenschappen aan toegekend. Een groot deel van deze eigenschappen is terug te vinden in de rol die vuur binnen de Vestaalse cultus heeft. De belangrijkste taak van de Vestaalse maagden was om het heilige vuur te beschermen, dat wellicht een niet-antropomorfe belichaming van Vesta kan zijn geweest, waarmee zij ook Rome zelf beschermden. Vuur is daarmee binnen deze cultus een verheven en mogelijk zelfs goddelijk iets. In de rituelen van de Vestaalse cultus die in het bronnenmateriaal beschreven worden, lijkt het vuur vaak een zuiverend symbool van puurheid te zijn en sterk te worden verbonden met de maagdelijkheid van de Vestalinnen. In het volgende hoofdstuk zal ik bespreken hoe deze rol van vuur tot nu toe door verschillende wetenschappers is verklaard en op welke manier deze denkbeelden genuanceerd zouden kunnen worden.

⁵⁸ “Ἐστία δ’ ἀνακεῖσθαι τὸ πῦρ νομίζουσιν, ὅτι γῆ τε οὖσα ἢ θεὸς καὶ τὸν μέσον κατέχουσα τοῦ κόσμου τόπον τὰς ἀνάψεις τοῦ μετασίου ποιεῖται πυρὸς ἀφ’ ἑαυτῆς.”, Dionysius van Halicarnassus, *Antiquitates Romanae* 2.66.3 (vertaling gebaseerd op Engelstalige vertaling van Earnest Cary, 1937).

⁵⁹ “nec tu aliud Vestam quam vivam intellege flammam”, Ovidius, *Fasti* 6.291 (vert. James G. Frazer, 1931).

2. Vuur in onderzoek naar de Vestaalse maagden

In dit hoofdstuk zal de vraag centraal staan hoe de in het vorige hoofdstuk besproken rol van vuur binnen de Romeinse religie kan worden verklaard. Hierbij zal in de eerste plaats gekeken worden naar eerder onderzoek dat gedaan is naar de Romeinse religie en de Vestaalse cultus in het bijzonder. Hierbij zal met name worden gekeken naar de werken over de Vestaalse maagden van Mary Beard, Ariadne Staples en Robert Wildfang. Er zal worden gereflecteerd op de bevindingen in deze onderzoeken en waar nodig zullen deze ideeën worden genuanceerd en aangevuld, om zo tot een verklaring te komen voor de rol van vuur in de Vestaalse cultus. Daarnaast zal worden besproken wat de verhouding is tussen deze casus en de Romeinse religie als geheel.

Een symbool van ambiguïteit, puurheid en Rome

Centraal in Mary Beard's artikel 'The Sexual Status of Vestal Virgins' staat het idee dat de realiteit vaak te complex is om in keurige hokjes op te delen. Dat geldt niet enkel voor een element als vuur, maar ook voor de seksuele status van de Vestaalse maagden. Beard linkt de belangrijke rol van het vuur binnen de Vestaalse cultus, als een ambigu symbool van zowel steriliteit als vruchtbaarheid, aan de seksuele status van de Vestaalse maagden, die zij als net zo ambigu ziet.⁶⁰ Ze betoogt dat de Vestaalse maagden niet ofwel als vruchtbare moeders, ofwel als maagdelijke dochters gezien moeten worden, maar dat zij op de grens daarvan staan en daarmee een unieke categorie vormen die zowel aspecten van vruchtbaarheid als van maagdelijkheid omvat. Hierbij wijst ze op het feit dat maagdelijkheid of steriliteit en vruchtbaarheid wellicht paradoxaal lijken, maar elkaar niet volledig uit hoeven te sluiten: maagden zoals de Vestalinnen werden soms gezien als een bron van potentiële seksuele energie en speelden een belangrijke rol in enkele vruchtbaarheidsrituelen.⁶¹ Het vuur speelt volgens Beard een belangrijke rol binnen de cultus, aangezien het dezelfde ambiguïteit bevat die volgens haar terug te vinden is in de Vestaalse maagden zelf.

Vijftien jaar na het verschijnen van dit artikel publiceert Beard het hoofdstuk 'Re-reading (Vestal) virginity', waarin ze haar oudere werk en de invloed die het op andere werken over de Vestaalse maagden gehad heeft bekritiseert. Door de focus die in het oudere

⁶⁰ Beard, 'The Sexual Status', 24.

⁶¹ Ibidem, 13, 15.

artikel en de hierdoor geïnspireerde werken ligt op de seksuele status van de Vestaalse maagden, is er volgens Beard weinig aandacht voor de complexiteit van de verhoudingen tussen gender, seksuele status en Romeinse culturele identiteit.⁶² Hoewel ze kritisch reflecteert op het nut dat haar eerdere artikel voor het onderzoeksgebied heeft gehad en het als een “doodlopend einde” beschrijft, benoemt ze wel dat ze achter de bevindingen staat die ze in dat artikel heeft gepubliceerd.⁶³ De rol en het belang van het vuur in de Vestaalse cultus, ziet Beard hier dus nog altijd als sterk gelinkt aan de seksuele status van de Vestalinnen, omdat beide een ambiguïteit bevatten en daarmee zowel vruchtbaar als steriel zijn. Zoals in het vorige hoofdstuk is besproken, werden er echter ook andere eigenschappen aan vuur toegekend, die door Beard niet besproken worden. Ook heeft Beard weinig aandacht voor de daadwerkelijke rituelen binnen de Vestaalse cultus waar vuur deel van uitmaakte: hoewel ze benoemt dat vuur van groot belang was binnen de cultus, benoemt ze niet op welke manier.⁶⁴

Voortbouwend op Beards idee van ambiguïteit binnen de Vestaalse cultus, argumenteert Ariadne Staples dat de Vestaalse maagden geen deel uitmaken van verschillende categorieën (als dochters of moeders, maagdelijk of vruchtbaar) maar geheel buiten dergelijke categorisering vallen. Hierdoor kunnen ze symbool staan voor de gehele Romeinse bevolking, in wiens naam ze offeren. De Vestaalse maagden, stelt Staples, *zijn* Rome, in ieder geval ritueel gezien.⁶⁵ Dit verbindt ze met het heilige vuur waar de Vestaalse maagden zorg voor droegen: dit vuur was dusdanig sterk met het welzijn van de stad verbonden, dat het min of meer synoniem hiervoor was.⁶⁶ Deze vereenzelviging van het vuur en het welzijn van de stad verklaart voor een belangrijk deel het belang van de taak van de Vestaalse maagden om dit vuur aan te houden: dat dit vuur gelinkt was aan het voortbestaan van Rome, maakte deze taak essentieel. Dit is echter geen voldoende verklaring voor de rol die het vuur speelde in de Vestaalse cultus, aangezien het enkel gebaseerd is op het bewaken van het heilige vuur. Hoewel dit waarschijnlijk de belangrijkste taak van de Vestalinnen was, was het niet het enige ritueel waarin vuur een belangrijke rol speelde. Deze andere rituelen

⁶² Beard, ‘Re-reading (Vestal) virginity’, 174-175.

⁶³ Ibidem, 169.

⁶⁴ Beard, ‘The Sexual Status’, 23.

⁶⁵ Staples, *From Good Goddess to Vestal Virgins*, 130.

⁶⁶ Ibidem, 148.

zouden ook meegenomen moeten worden in een verklaring van de rol van het vuur binnen de Vestaalse cultus.

De taken die de Vestaalse maagden naast het bewaken van het vuur hadden, spelen een belangrijke rol in de argumenten die Robin Wildfang maakt in *Rome's Vestal Virgins: a Study of Rome's Vestal Priestesses in the Late Republic and Early Empire*. In dit boek legt Wildfang een sterke nadruk op het zuiverende aspect van vuur en de manier waarop dit in de dagelijkse rituelen Vestaalse cultus terugkomt. Ze stelt dat het heilige vuur een symbool was voor puurheid en dat de rituelen die eraan verbonden waren, zoals het bereiden van de *mola salsa*, meestal een zuiverende functie hadden.⁶⁷ Volgens Wildfang geldt dit zowel voor de rituelen die de Vestaalse maagden uitvoerden binnen de muren van de tempel, als voor hun taken in de publieke sfeer, bijvoorbeeld tijdens verschillende festivals. Als een fundamenteel deel van een offerceremonie, speelde vuur ook binnen deze festivals vaak een belangrijke rol, zoals tijdens de *Fordicidia*. Wildfang wijst erop dat, hoewel dit festival een vruchtbaarheidsritueel was, de rol van de Vestaalse maagden hierin vooral een zuiverend karakter lijkt te hebben gehad.⁶⁸ De Vestalinnen waren dus verantwoordelijk voor het zuiver houden van de stad. In de rituelen die zij hiervoor uitvoerden, speelde vuur, als zuiver element, een belangrijke rol.

Om het belang van de Vestaalse puurheid verder te benadrukken, wijst Wildfang op het belang dat aan de puurheid van de Vestaalse maagden zelf gehecht werd. De maagdelijkheid van de Vestalinnen is een veelvuldig bediscussieerd onderwerp waar geen eenduidige verklaring voor bestaat. Een van de belangrijkste verklaringen voor het belang van deze maagdelijkheid die Wildfang voorstelt, is dat deze maagdelijkheid maakte dat de Vestalinnen als puur en zuiver gezien werden en daarom als geschikt gezien werden om het heilige vuur te bewaken.⁶⁹ Het verlies van deze puurheid door het verlies van de maagdelijkheid was de hoogste misdaad die de Vestaalse maagd kon begaan, wat laat zien dat er erg veel waarde gehecht werd aan dit aspect van de Vestalinnen.⁷⁰ Wildfang verklaart de belangrijke rol van het vuur in de Vestaalse cultus dus door te stellen dat het vuur een

⁶⁷ Wildfang, *Rome's Vestal Virgins*, 8.

⁶⁸ Ibidem, 24, 33.

⁶⁹ Ibidem, 52.

⁷⁰ Ibidem, 61.

zuiverende factor was. Omdat veel van de Vestaalse rituelen een zuiverend karakter hadden, speelde dit element een belangrijke rol binnen de cultus.

Deze verklaring lijkt voor echter als een eenduidig element te bestempelen. Andere eigenschappen die aan vuur werden toegedicht, zoals het brengen van leven en een goddelijke verhevenheid, worden hierin buiten beschouwing gelaten. Om tot een voldoende verklaring voor de rol van vuur binnen de Vestaalse cultus te komen, moet niet alleen naar de verschillende rituelen gekeken worden waarin vuur een belangrijke rol speelde, maar ook naar de verschillende eigenschappen die aan dit element werden toegekend.

Het hoogste element: een goddelijke macht

In de onderzoeken die tot nu toe naar de Vestaalse maagden gedaan is, is vaak gewezen op een link tussen de eigenschappen die aan vuur worden toegekend en de kenmerken van de Vestaalse maagden, zoals puurheid of juist vruchtbaarheid. Om te verklaren waarom vuur een fundamentele rol speelde binnen de verschillende rituelen van de cultus, is het wijzen op overeenkomstige eigenschappen echter niet voldoende. Het is belangrijk om kritisch na te denken over de waargenomen overeenkomsten tussen de Vestalinnen, het doel van hun rituelen en de symboliek van vuur. Het is niet mogelijk om met enige zekerheid te duiden hoe deze factoren elkaar hebben beïnvloed. Hoewel het mogelijk is dat bepaalde rituelen gevormd zijn door filosofische denkbeelden over elementen zoals vuur, is het ook mogelijk dat oude rituelen, zoals die binnen de Vestaalse cultus, deze filosofische denkbeelden hebben beïnvloed. De belangrijkste praktijk van de Vestaalse cultus, het brandend houden van het heilige vuur, was bekend en belangrijk in de Romeinse wereld.⁷¹ Deze voorname positie in de samenleving maakt dat de praktijken van de cultus het filosofische discours omtrent vuur kan hebben beïnvloed.

Aangezien zowel de filosofische denkbeelden als de Vestaalse rituelen een lange geschiedenis hebben en een relatief prominente plaats gehad lijken te hebben in de Romeinse samenleving, is het mogelijk dat er sprake was van wederzijdse beïnvloeding door de eeuwen heen. Het blijft echter moeilijk om te traceren of en hoe deze beïnvloeding heeft plaatsgevonden. Een onderzoek naar veranderingen in het filosofische wereldbeeld en in religieuze rituelen zou hier wellicht meer inzicht in kunnen bieden, maar het beschikbare

⁷¹ Warrior, *Roman Religion*, 45.

bronnenmateriaal beperkt de mogelijkheden voor een dergelijk onderzoek aanzienlijk. Het idee dat er sprake was van enige mate van beïnvloeding tussen de rol van vuur en Vestaalse rituelen en filosofische betekenis die aan vuur werd toegekend, wordt wel ondersteund door de overeenkomsten in de religieuze en filosofische ideeën en praktijken rondom vuur die eerder in dit onderzoek en door andere wetenschappers zijn vastgesteld. Hoewel het niet volledig uit te sluiten is dat de eigenschappen van vuur in deze twee gebieden zich onafhankelijk van elkaar hebben ontwikkeld, bestaat geen enkel aspect van een samenleving volledig in isolement. Dit maakt het aannemelijker dat er sprake was van een wisselwerking tussen de Romeinse filosofie en religie, hoewel het belangrijk blijft om op te merken dat niet met zekerheid te zeggen is in hoeverre en op welke manier deze wisselwerking plaatsvond.

Wildfangs stelling dat de Vestaalse maagden een sterke zuiverende functie hadden in de Romeinse samenleving, lijkt grotendeels stand te houden. Als filosofische ideeën over vuur een doorwerking hebben op de religieuze praktijken in de Vestaalse cultus, verklaren de zuiverende eigenschappen die aan vuur werden toegedicht waarom het een belangrijk element was in een cultus die een zuiverende functie had.⁷² Hierbij is echter weinig aandacht voor de andere eigenschappen van vuur. Een van de belangrijkste kenmerken die noch in Wildfangs boek, noch in de andere wetenschappelijke literatuur over de Vestaalse maagden aan bod komt, is het feit dat het als het “hoogste” en meest verheven element gezien werd en daarmee als een van de belangrijkste dingen op aarde. Dat het heilige vuur in de Vestaalse tempel als een niet-antropomorfe belichaming van Vesta werd gezien, maakt dat dit vuur niet enkel verheven was, maar zelfs goddelijk.⁷³ Dit heilige vuur stond centraal binnen de cultus, als onderdeel van de belangrijkste taken van de Vestalinnen, zowel het brandend houden van het vuur als bijvoorbeeld de bereiding van de *mola salsa*.⁷⁴ Door het heilige vuur brandend te houden, konden de Vestaalse maagden niet alleen hun godin tevreden houden, maar ook zorgen dat haar fysieke manifestatie in de vorm van haar heilige vuur aanwezig bleef. Dit zou tevens de sterke link tussen het heilige vuur en het welzijn van Rome kunnen verklaren: als het vuur een belichaming van Vesta was, dan zou met het doven van het vuur de godin niet

⁷² Wildfang, *Rome's Vestal Virgins*, 10.

⁷³ Over hoe dit vuur eruit kan hebben gezien, is helaas weinig bekend. Voor een archeologisch overzicht van de tempel van Vesta in Rome, zie Mekacher, *Die vestalischen Jungfrauen*, 81-102.

⁷⁴ *Ibidem*, 56, 58.

langer aanwezig zijn. Daarmee zou de *pax deorum* worden verstoord en zou de godin niet langer in Rome aanwezig zijn om de stad te beschermen.

Dat het vuur als dusdanig belangrijk gezien werd dat het met een godin vereenzelvigd werd, kan wellicht verklaard worden doordat het een machtig element is dat een grote rol speelt in een mensenleven. In het dagelijks leven werd de Romeinse bevolking regelmatig met de macht van vuur geconfronteerd, zowel als een levensbrengend element dat het maken van voedsel en vele metalen voorwerpen mogelijk maakt, maar ook als een vernietigend element, dat door grote branden verwoesting kan zaaien.⁷⁵ Deze meer verwoestende kant van vuur lijkt echter niet in de rituelen binnen de Vestaalse cultus terug te komen. Dit zou verklaard kunnen worden doordat Vesta niet de enige god is die met vuur geassocieerd werd. Vulcanus, die vaak als de tegenpool van Vesta gezien wordt, ondanks hun verbintenis met hetzelfde element, lijkt vooral verbonden te worden met de vernietigende eigenschappen van vuur.⁷⁶ Dit vormt een sterk contrast met Vesta, die meer met het haardvuur verbonden was, en daarom ook meer met de levensbrengende en pure eigenschappen die aan vuur werden toegekend.⁷⁷ Als Vesta niet de belichaming was van al het vuur, maar voornamelijk van het zuiverende haardvuur, een bringer van leven, licht en warmte, zou dat kunnen verklaren waarom vuur een belangrijke rol speelt in de grotendeels zuiverende rituelen van de Vestaalse maagden, evenals het belang van hun puurheid: door hun maagdelijkheid konden de Vestalinnen hun godin dienen op een manier die aansloot op de manier waarop Vesta en haar vuur gekarakteriseerd werden.

Het verklaren van de rol van vuur binnen de Vestaalse cultus is geen sinecure. De beperkingen van het beschikbare bronnenmateriaal maken het vrijwel onmogelijk om tot een eenduidig antwoord te komen. Hoewel het niet met zekerheid te zeggen is in hoeverre de Romeinse filosofie over vuur en de rol van dit element in religieuze rituelen elkaar hebben beïnvloed, hebben veel wetenschappers die zich met de Vestaalse maagden bezighielden al gewezen op overeenkomsten in de eigenschappen van vuur en de Vestaalse maagden. De

⁷⁵ Cicero, *De Natura Deorum* 2.41, 2.151; Plinius maior, *Naturalis Historia* 36.68. Zie ook Stephen J. Pyne, *Vestal Fire: An Environmental History, Told through Fire, of Europe and Europe's Encounter with the World* (Seattle; Londen 1997) 50.

⁷⁶ Robert Schilling, 'Vulcan' in: Yves Bonnefoy ed., *Roman and European Mythologies* (Chicago 1992) 155-156, aldaar 155.

⁷⁷ Schilling, 'Vesta', 148; Wildfang, *Rome's Vestal Virgins*, 9.

Bachelorwerkstuk
Janric van Rookhuijzen
15-06-2022
Denise Joosten
1044624

filosofische betekenis die aan vuur werd toegekend, lijkt dan ook voor een substantieel deel te verklaren dat vuur binnen de Vestaalse cultus gezien werd als een verheven en puur element, dat tevens met vruchtbaarheid en andere levensbrengende eigenschappen werd geassocieerd. De eigenschappen van vuur die in de cultuspraktijken terug lijken te komen, komen overeen met de eigenschappen die binnen de Romeinse filosofie aan Vesta's vuur werden toegedicht. Het heilige vuur dat de Vestaalse maagden bewaakten, lijkt een fysieke manifestatie van Vesta zelf te zijn. Dat maakt het Vestaalse vuur heilig, puur en van fundamenteel belang voor het welzijn en voortbestaan van Rome.

Conclusie

Vuur is belangrijk in de Vestaalse cultus. Niet alleen was het bewaken van het heilige vuur, en daarmee het welzijn van Rome, waarschijnlijk de belangrijkste taak van de Vestaalse maagden, dit heilige vuur speelde ook een centrale rol in veel andere rituelen van de cultus, zoals het bereiden van de *mola salsa*. Het vuur lijkt in deze rituelen een zuiverende functie te vervullen. Eerdere onderzoekers, zoals Mary Beard en Robin Wildfang, hebben gewezen op een link tussen de eigenschappen die aan vuur werden toegekend en de kenmerken van de Vestaalse maagden. Voornamelijk de seksuele status van de Vestalinnen, als maagden, wordt hierbij met vuur verbonden: zowel in filosofische denkbeelden over vuur als in ideeën over maagdelijkheid lijkt een sterke nadruk te liggen op puurheid. Het uit laten gaan van het heilige vuur kon resulteren in verdenkingen van *incestum*, het verlies van de maagdelijkheid en daarmee de puurheid van een Vestalin. Daarnaast kon dit vuur niet zomaar weer worden aangestoken met behulp van ander vuur: omdat het Vestaalse vuur volledig zuiver moest zijn, diende het aangestoken te worden met behulp van zonlicht.

Zowel de Vestaalse maagden als het vuur lijken ook verbonden te worden met vruchtbaarheid. Hoewel dit enigszins paradoxaal lijkt, hoeven puurheid en vruchtbaarheid elkaar niet per definitie uit te sluiten. Maagdlijke priesteressen konden gezien worden als zowel puur als potentieel vruchtbaar. Hierdoor zijn de Vestaalse maagden moeilijk te categoriseren. Dezelfde ambiguïteit is terug te vinden in vuur, wat zowel als een bron van leven wordt beschreven als als een steriel iets. Doordat het vuur en de Vestaalse maagden

buiten categorisering vallen, kunnen zij de gehele Romeinse bevolking en het welzijn van de stad vertegenwoordigen.

Hoewel de overeenkomsten tussen denkbeelden van vuur binnen de Romeinse filosofie en de religieuze praktijken van de Vestaalse cultus erop lijken te wijzen dat er een zekere mate van wisselwerking bestond tussen deze gebieden, is niet met enige zekerheid te zeggen in hoeverre dit het geval is. Daarnaast verklaren deze overeenkomsten niet volledig waarom dit vuur zo belangrijk was binnen de cultus. Een aspect van vuur waar in eerdere onderzoeken naar de Vestaalse maagden te weinig aandacht aan besteed is, is het verheven, goddelijke aspect. Het ontbreken van beeltenissen van Vesta in haar tempel suggereert dat Vesta als het vuur zelf gezien werd, en het haardvuur in het bijzonder. Deze stelling wordt ondersteund door enkele passages van Cicero, Dionysius van Halicarnassus en met name Ovidius.⁷⁸ Door te zorgen voor het heilige vuur zorgden de Vestaalse maagden dat hun godin aanwezig bleef in de tempel, waarmee ze de *pax deorum* in stand hielden en Rome beschermden.

De rol van vuur in de cultus van de Vestaalse maagden lijkt dus grotendeels verklaard te kunnen worden doordat het vuur zelf als een verheven, heilig en goddelijk iets werd gezien. Een mogelijke verklaring voor het feit dat vuur deze status werd toegekend is dat vuur een machtig element is dat een belangrijke rol vervult binnen het dagelijks leven. Het biedt warmte, het biedt licht en is van groot belang binnen de productie van voedsel en metalen voorwerpen. Hoewel vuur ook een vernietigend aspect heeft, lijkt dit aspect eerder geassocieerd te worden met Vulcanus. Waar Vulcanus verbonden lijkt te worden met krachtige en destructieve aspecten van dit element, lijkt Vesta uitsluitend het verwarmende, zuiverende en levensbrengende vuur te representeren: het haardvuur.

Hoewel vuur binnen de gehele Romeinse religie een belangrijk element geweest lijkt te zijn, aangezien het in dagelijkse offers gebruikt werd, lijkt de Vestaalse cultus binnen de Romeinse religie een unieke casus geweest te zijn. Het vuur was hierin niet enkel een middel dat gebruikt werd bij offers en rituelen, het was de centrale focus van de belangrijkste rituelen zelf. De Vestaalse cultus was verantwoordelijk voor het voortbestaan van Rome, wat het tot een erg belangrijke cultus maakt. Dit maakt het aannemelijk dat vuur, als verheven,

⁷⁸ Cicero, *De Natura Deorum* 2.64; Dionysius van Halicarnassus, *Antiquitates Romanae* 2.66.3; Ovidius, *Fasti* 6.291.

Bachelorwerkstuk
Janric van Rookhuijzen
15-06-2022
Denise Joosten
1044624

goddelijke element, ook in de rest van de Romeinse religie een belangrijke rol speelde. Het is echter niet mogelijk om op basis van enkel deze unieke casus sluitende conclusies te trekken over de gehele Romeinse religie. Hiervoor is meer onderzoek nodig naar andere cultussen en religieuze rituelen in de Romeinse wereld, bijvoorbeeld de verering van Vulcanus, maar juist ook van goden die minder sterk met vuur verbonden worden. Hoewel dat binnen deze paper niet haalbaar is, biedt het een interessante mogelijkheid voor vervolgonderzoek.

Dit onderzoek heeft zich gefocust op Rome. Vuur is echter niet alleen voor de Romeinse samenleving van belang. Door ook de rol van vuur in religieuze praktijken elders in de mediterrane wereld te onderzoeken, bijvoorbeeld in Athene, zouden wellicht nieuwe inzichten opgedaan kunnen worden over het belang van de context van deze verschillende cultussen. Ook zou een dergelijk vergelijkend onderzoek kunnen leiden tot nieuwe conclusies over de verspreiding van bepaalde religieuze praktijken en filosofische ideeën. Vuur, als iets dat al eeuwenlang een fundamenteel onderdeel van menselijk leven is, kan zo een nieuwe kijk bieden op het verleden.

Bachelorwerkstuk
Janric van Rookhuijzen
15-06-2022
Denise Joosten
1044624

Referenties

Primair bronnenmateriaal

Literatuur

Cicero, *De Natura Deorum*.
Dionysius van Halicarnassus, *Antiquitates Romanae*.
Ovidius, *Fasti*.
Plinius Maior, *Naturalis Historia*.
Plutarchus, *De Romanorum Fortuna*.
Plutarchus, *Numa*.
Varro, *De Lingua Latina*.

Archiefmateriaal

Museo Archeologico Nazionale Napoli, Digital LIMC (Object ID: 418), inv.nr. 147827,
marmeren reliëf op Romeins altaar.

Secundaire literatuur

Bätz, Alexander, *Sacrae virgines. Studien zum religiösen und gesellschaftlichen Status der Vestalinnen* (Paderborn 2012).
Beard, Mary, 'Re-reading (Vestal) Virginité' in: Richard Hawley en Barbara Levick eds.,
Women in Antiquity. New assessments (Londen; New York 1995) 166-177.
Beard, Mary, 'The Sexual Status of Vestal Virgins', *The Journal of Roman Studies* 70 (1980)
12-27.
Cary, Earnest, *Dionysius of Halicarnassus, The Roman Antiquities* (Cambridge; Londen
1937).
Frazer, James G., *Ovid, Fasti* (Cambridge; Londen 1931).
Hunink, Vincent, *Cicero, De Goden* (Amsterdam 1993).
Mekacher, Nina, *Die vestalischen Jungfrauen in der römischen Kaiserzeit* (Stuttgart 2006).
Parker, Holt N., 'Why Were the Vestals Virgins? Or the Chastity of Women and the Safety of
the Roman State', *The American Journal of Philology* 125:4 (2004) 563-601.
Phelan, Shane, 'Foucault and Feminism', *American Journal of Political Science* 34:2 (1990)
421-440.

Bachelorwerkstuk
Janric van Rookhuijzen
15-06-2022
Denise Joosten
1044624

- Pyne, Stephen J., *Vestal Fire: An Environmental History, Told through Fire, of Europe and Europe's Encounter with the World* (Seattle; Londen 1997).
- Radford, Robert T., *Cicero: A Study in the Origins of Republican Philosophy* (Amsterdam; New York 2002).
- Robinson, Mark, 'Domestic Burnt Offerings and Sacrifices at Roman and Pre-Roman Pompeii, Italy', *Vegetation History and Archaeobotany* 11:1-2 (2002) 93-99.
- Rose, H. J., 'The Bride of Hades', *Classical Philology* 20:3 (1925) 238-242.
- Schilling, Robert, 'Vesta' in: Yves Bonnefoy ed., *Roman and European Mythologies* (Chicago 1992) 148.
- Schilling, Robert, 'Vulcan' in: Yves Bonnefoy ed., *Roman and European Mythologies* (Chicago 1992) 155-156.
- Schultz, Celia E., 'Roman Sacrifice, Inside and Out', *Journal of Roman Studies* 106 (2016) 58-76.
- Staples, Ariadne, *From Good Goddess to Vestal Virgins. Sex and Category in Roman Religion* (Londen; New York 1998).
- Takács, Sarolta A., *Vestal Virgins, Sibyls, and Matrons: Women in Roman Religion* (Austin 2008).
- Warrior, Valerie M., *Roman Religion* (Cambridge 2006).
- Wildfang, Robin L., *Rome's Vestal Virgins: a Study of Rome's Vestal Priestesses in the Late Republic and Early Empire* (Londen; New York 2006).